

LES CLASSES SOCIALS MALLORQUINES I L'ESTAT ESPANYOL (1868-1910)*

Isabel Peñarrubia Marquès

L'any 1717, data del Decret de Nova Planta, significà per als Països Catalans la pèrdua de l'ur sobirania, passant a ser simples províncies administratives de l'Estat Espanyol. Aquest decret abolia constitucions i institucions de tots els PP.CC. sota el poder de Felip V. Tot això significà l'inici de l'Estat centralitzat, instrument polític i institucional de les revolucions burgeses. I deim l'inici, perquè aquesta unificació i vertebració estatal de territoris es va fent al llarg de tot el segle XIX mitjançant una sèrie de lleis i de decrets que van perfeccionant la maquinària estatal. A partir del 1830, apareix l'exèrcit permanent, passa necessària per a la conservació d'aquest estat imposat, que substitueix els sometents als PP.CC. L'exèrcit permanent anirà acompanyat de la creació d'altres cossos repressius com la policia secreta que substituirà els agutzils i el naixement, l'any 1844, de la Guàrdia Civil. El 1833, es creen les províncies, divisió político-administrativa del territori feta sense tenir en compte els diferents territoris nacionals, d'una forma centralista i uniformitzadora. El municipi i la província a partir d'ara passen a ser mers gestors dels interessos estatals dirigits des de la capital. Entre 1880 i 1889, s'unifiquen les diferents legislacions de les antigues nacions seguint el model castellà en el Codi Civil Espanyol. L'aparell estatal necessita una font estable de finançament, que es crearà en aquesta època mitjançant la recollida periò-

dica d'impostos, un dels més importants n'era el de consums. Un exèrcit de funcionaris formarà la burocràcia en què descansa aquesta complicada maquinària. En una paraula, totes les llibertats nacionals que contemplaven els furs de les nacions que passen a formar part del nou estat foren abolides. Entre aquestes, les més importants eren el dret a concertar determinats impostos, l'exepció de quintes i l'ús de còdix penals i comercials propis.

Durant el segle XIX i part del XX, el record de l'antiga independència romangué fresc a Mallorca, i es traslluí no tant en aixecaments violents esporàdics com en una contínua resistència passiva enfront de les noves imposicions estatals i de una absoluta manca de consciència de pàtria espanyola. Això darrer ja fou constatat per George Sand, que creia impossible trobar una província menys unida a Espanya per un sentiment patriòtic. També es troben nombrosos testimonis d'això en la literatura popular (gloses, codo-lades, etc...) a on apareix el conegut "Mallorca i fora-Mallorca" o Espanya i espanyols com una realitat aliena.

Per a entendre aquests fets, ens caldria parlar del funcionament dels aparells ideològics de l'Estat —i en concret dels de l'Estat d'aquest període estudiat—, pel que fa referència a la creació d'un sentiment o consciència de pàtria espanyola a l'illa.

D'entre aquests aparells ideològics —l'es-

* Aquesta comunicació forma part de la tesi de llicenciatura presentada per l'autora a la Facultat de Geografia i Història de Barcelona i dirigida per J. Termes i que serà llegida el 13-XII-78.

col·lar i educatiu, el familiar, el religiós, el jurídic, el polític, el sindical, el de la informació i el cultural—, triarem els més adients de cara a transmetre la idea de “pàtria estatal”. Aquests serien l’escolar, el religiós, el jurídic, el polític, el de la informació i el cultural. En primer lloc, és obvi que l’escolar d’aquella època era vedada a la major part de la població illenca. La minoria que tenia accés a l’ensenyament adquiria un cert bany de consciència estatal mitjançant l’aprenentatge de la llengua i cultura espanyoles.

L’Església estava, en general, molt arrelada a les tradicions i a la llengua mallorquines; fins i tot proporcionava, de vegades, destacats personatges a la causa autonomista.

L’aparell polític i jurídic, malgrat l’existència dels ¹ “cuneros”, dels cacics i de la xarxa burocràtica, era ignorat per la gran massa que, alhora que s’anava fent apolítica, rebutjava tot el que tingués res a veure amb burocràcia i funcionaris, com veurem més endavant.

Només ens queden, doncs, els aparells de la informació i el cultural. El primer, podem dir que quedava reduït als periòdics i revistes polítiques que, llevat dels que pertanyien a partits autonomistes, complien voluntàriament o involuntària aquesta funció ideològica (des dels socialistes fins els conservadors). Ara, cal considerar el grau de difusió d’aquests periòdics, sempre molt minoritaris, donat l’alt índex d’analfabetisme i la poca politització de les classes populars mallorquines d’aquells anys. El darrer aparell, el cultural, tenia també un àmbit de difusió molt restringit, donades les consideracions anteriors.

De tot això resultava una forta invertebració estatal, ja que els aparells ideològics pràcticament no funcionaven; actuaven quasi exclusivament els repressius.

El que no admet dubtes és que el poble mallorquí demostrava una fidelitat nacional sense interrupcions i que espontàniament es

revoltava enfront dels intents uniformistes de l’Estat Espanyol. I és que, com fa poc afirmà Pierre Vilar i com ja ho havia fet Pi i Margall,² respecte a l’expressió de la consciència de nació en els escrits, cal dir que el poble molt sovint no manifesta els seus sentiments si no és per actes, i de vegades violències, o pel silenci quan no passa res. Aquests actes i violències, els trobam al llarg de tota aquesta època en oposar-se a impositcions alienes a la seva tradició, com serien les quintes, les contribucions, els funcionaris castellans, etc... Mentre que, silenciosament i d’una forma instintiva, romanien fidels a la seva llengua i costums, com queda palès en la gran popularitat que assoliren el teatre popular en llengua catalana, els cors i orfeons que interpretaven cançons populars de l’àrea catalana i els periòdics i revistes escrites en un mallorquí col·loquial. Alhora que l’aristocràcia i una part de la burgesia urbana (mercantil i industrial) anaven abandonant la llengua pròpia per la castellana i adoptaven una actitud mimètica envers els costums i usos socials de la cort madrilenya, com constata l’Arxiduc Lluís Salvador i remarcà posteriorment En Gabriel Alomar.³ Els periòdics populars mallorquins “La Roqueta” i “L’Ignorància” juntament amb nombroses gloses i codolades anònimes no s’aturaren de ridiculitzar aquesta actitud de les classes dominants il·lenques.

A continuació passarem a desenvolupar la resposta que donaven les diferents classes socials mallorquines enfront de determinades materialitzacions del centralisme estatal, com serien els privilegis dels funcionaris, els impostos, les quintes i el control de la política des de la capital del regne: El caciquisme i el cunerisme.

Per començar, explicarem breument els mitjans d’expressió de les distintes classes socials mallorquines d’aquella època. Els obrers i menestrals de Ciutat i dels pobles estaven en part relacionats amb tres moviments po-

1 “Cuneros”: Vicens Vives els defineix com a diputats designats amb el dit pel ministeri de Governació, molt sovint castellans.

(2) Conferència del 24-XI-1977, amb motiu dels actes de cloenda del Congrés de Cultura Catalana. Pi i Margall: “Las Nacionalidades”. Madrid, 1876, pp. 242.

(3) Végis: Josep Melià: “Els mallorquins”. Edit. Daedalus, Ciutat 1967.

lífics: El republicà federal —el més nombros—, el de la 1ª Internacional i, posteriorment, el socialista (PSOE). El nombre de simpatitzants d'aquests moviments variava d'un període a l'altre.

Respecte de la pagesia —referint-mos amb aquest terme també a jornalers, arrendataris i petits propietaris—, no la podem identificar amb cap partit polític en concret, i sembla que, per a conèixer la seva actitud i el seu pensament, el més adient és analitzar la poesia i teatre populars que ens han quedat d'aquella època, juntament amb les notícies aparegudes als periòdics del moment sobre la seva actuació.

D'altra banda, l'aristocràcia mallorquina era més o manco representada pel partit conservador. I entre aquest partit i el liberal es trobaria una part de la burgesia mercantil i industrial.

LA BUROCRACIA ESTATAL I LA CENTRALITZACIÓ ADMINISTRATIVA. ELS "EMPLEADOS".

Els republicans federals s'erigien en defensors fervents de les llibertats municipals i provincials. Criticaren la irracionalitat que suposava el sistema de nomenament de governadors, presidents de Diputacions i, en segons quins casos, de batlles per decret; càrrecs que exercien, moltes vegades, persones completament desconegudes de la realitat municipal i provincial.

Sobre els empleats i buròcrates dependents de l'Estat, diguem que eren qualificats popularment amb el nom de "els qui cobren" i els "empleados", i foren criticats molt sovint, pels membres de la 1ª Internacional, de "presupuestívoros", així com pels republicans federals. Tant els menestrals com els pagesos, els consideraven l'encarnació de la vessa, de l'enxufisme i de la improductivitat, i així durant els rebomboris que tengueren lloc tan a Ciutat com als pobles durant la Gloriosa, masses de menestrals i de pagesos cridaven pels carrers "contra els qui cobren", considerats com a causa important de l'elevada quota de les contribucions. Aquesta antipatia que sentien les classes populars mallorquines pels funcionaris, la trobem també molt sovint al Principat.

Els republicans federals s'oposaren en diverses ocasions que els funcionaris fossin forasters i per tant desconeguts dels costums i llengua del país.

ELS IMPOSTOS, MONOPOLIS I BANCS, UNA SAGNIA CONSTANT.

Damunt l'illa pesava una variada quantitat d'impostos de conseqüències funestes per a la seva economia. Entre aquests destaquen, a més de les contribucions directes, una sèrie d'indirectes com l'impost de la sal, els consums, el recàrrec municipal, la cèdula personal, l'impost del timbre, etc...

El periòdic dels republicans federals, "La Autonomia", veia la causa de les elevades contribucions en l'existència de rendistes madrilenys i espanyols.

La literatura popular recollí durant aquests temps l'oposició visceral del poble mallorquí a les contribucions, que augmentava entre els pagesos quan coincidia amb una mala anyada. Vet ací una de tantes gloses populars que ho testimonien:

"Enguany, consum i patent;
mirau com ha d'anar dret!
Poca aigo i molta set,
poc pa i molta talent."

Sempre que les masses populars mallorquines participaven en un pronunciament o en un rebombori se sentia el crit contra els consums. Així passà el setembre de 1868, en què un grup nombrós de ciutadans cremaren la caseta de furots per la recaptació de consums de portes i les cases de la Duana. Un manifest llançat per aquestes dates amb el programa de la Junta Revolucionària contenia un punt sobre la supressió d'aquest impost. A nombrosos pobles i barris de Ciutat, es negaven a pagar els consums. De vegades, la negativa anava acompanyada d'agressions als recaptadors, com passà a Lloseta, Maria de la Salut, Felanitx, a les portes de Ciutat, etc. Durant l'any 1869, Hisenda amenaçà que cobraria les contribucions encara que fos amb l'ajuda de la força pública.

Coneixem nombrosos casos, als pobles, de regidors republicans embargats per no poder satisfer, el seu poble, la contribució, i

fins i tot de qualque ajuntament conservador que dimití en negar-se el Govern a rebaixar els consums.

El subsidi industrial era la contribució que més directament afectava la indústria i el comerç; des de Madrid, es marcava una quota per cada província, que es repartia entre els industrials i els comerciants.

L'any 1870, el ministre Figuerola fou molt criticat dins Mallorca, ja que sembla que la quota calculada per a les Illes era molt enfora de la seva riquesa real. La Junta Provincial d'Agricultura, Indústria i Comerç fou la iniciadora d'un moviment en contra de les noves tarifes decretades per Figuerola i organitzà una sèrie de reunions al local del "Casino Balear" entre els contribuents industrials. Els fruits d'aquestes reunions anaren des d'una manifestació a Inca, passant per la decidida negativa a pagar aquesta contribució a d'altres pobles, fins a la tancada general dels comerços ciutadans durant un dia.

A Mallorca, tradicionalment s'havia fumant un tabac comú dit "de pota", que els mateixos pagesos conreaven i que només era objecte de comerç dins l'illa. Amb la creació del monopoli estatal del tabac, en fou prohibit i multat el conreu, circumstància a la qual no s'arribaven a avesar els illencs, i era motiu de nombroses infraccions. Juntament amb l'oposició als consums, la reivindicació de tornar a tenir la llibertat de conreu del tabac figurà sempre en les peticions que feren les classes populars mallorquines quan participaven en rebomboris i bullangues.

Fou una constant dels mallorquins de l'època, la seva malfiança envers les companyies comercials i bancs forasters. Aquesta malfiança es basava en la constatació que les empreses forasteres se'n duïen els doblers, o guanys, fora de Mallorca, i que mai no invertien a l'illa i, en el cas de les societats de crèdit, molt sovint es negaven a descanviar en metàl·lic. I així "El Comercio", l'òrgan dels republicans federals afirmava el 8-VIII-1881: "Nosotros nos colocamos resueltamente al lado de las sociedades mallorquinas que han dado siempre buenos resultados, que están dirigidas por hombres del país de todos conocidos, que están bajo la vigilancia directa de los accionistas. Y contra las sociedades

madrileñas que han ocasionado en este país grandes ruinas, sin que hayan bastado para evitarlo la respetabilidad de las personas a quienes se confió su representación en esta Provincia".

LA RESISTENCIA DAVANT LES QUINTES.

Les classes populars mallorquines sentien des d'antic, en concret des del Decret de Nova Planta, un rebuig pel servei militar, gravosa contribució de sang que anava contra les tradicions nacionals i que havia estat conseqüència de la pèrdua dels furs després de la derrota de 1715.

Per diverses raons, fou molt difícil d'acostumar els mallorquins al servei militar. En primer lloc, hi havia la por que sentien com a illencs de sortir de l'illa i, com a catalano-parlants, d'anar a una terra on es parlava una llengua diferent. Una altra raó important per a explicar-se la hostilitat envers les quintes, seria la situació en què es quedava el matrimoni pagès d'una certa edat que perdia uns braços necessaris al camp, durant uns quants anys o per sempre, quan ja els fills tenien l'edat de començar a ésser productius.

El qui no volia fer el servei militar només tenia dues sortides: comprar un substitut —si tenia els doblers— o fugir. La primera solució només podia ésser aplicada pels petits propietaris o arrendataris pagesos que tenguessin prou estalvis —encara que després quedassin arruinats— i, és clar, per la burgesia, l'aristocràcia i sectors de la petita burgesia. La segona solució era molt freqüent entre pagesos pobres i menestrals. Les gloses i codolades populars són testimoni d'aquesta aversió al servei militar i de les nombroses fugides que es produïen. I així quan el poble sortia al carrer no faltaven mai els crits contra les quintes com fou el cas de les bullangues ja anomenades, que tengueren lloc a diferents pobles i a Ciutat amb ocasió de la Gloriosa. També era recollida aquesta reivindicació popular per les juntes d'aquest període en els seus programes, com un intent de guanyar-se l'aprovació popular. Els republicans, internacionals i socialistes també es feren ressó d'aquesta resistència per part de menestrals i pagesos davant les quintes. De tota manera, aquesta postura era compartit-

da per totes les tendències e ideologies polítiques, des dels liberals fins els internacionals i comuna a totes les terres que havien gaudit de furs propis abans del 1717.

EL CONTROL DES DEL CENTRE. "CACIQUISME" I "CUNERISME".

L'escamoteig dels resultats electorals s'accentua a partir de la implantació del sufragi universal el 1889, quan, darrera una façana democràtica i llibera, s'amagava l'estratègia d'impedir que les classes populars i els seus representants accedissin al poder.

La xarxa caciquil de la Restauració s'estenia per la zona agrària mallorquina dominant la vida local del municipi i emparant-se en les Diputacions provincials i en el Governador, cordó umbilical aquest que la unia a la "plana major", que residia normalment a Madrid. Els cacics es reclutaven entre els terratinents locals i, en segons quines èpoques, entre els arrendataris. El seu poder es basava, bé en la simple compra en metàl·lic del vot, bé en la petició d'aquest acompanyada d'amenaça d'acomiadament als seus assalariats o arrendataris o de promesa d'alliberar els fills de les quintes o, finalment, quan la posició econòmica del votant era més benestant, bastava l'amenaça de pujar-li la quota de consums, perquè ells eren els encarregats

de repartir aquella entre els viletans. Falsejat d'aquesta manera el sufragi universal, l'escepticisme i l'apoliticisme traspuava de les expressions i manifestacions més genuïnes dels pagesos mallorquins.

El sucursalisme dels partits polítics es manifestava no tan sols en la importació de programes, sinó també en l'acceptació de candidats electorals forasters recomanants des de les centrals madrilenyes de cada partit. Això darrer era el "cunerisme" i adesiara era criticat per la filial illenca de certs partits, trobam d'aquesta manera, actituds rebels com la que ocasionà, l'any 1869, la divisió entre liberals oficials i dissidents, o com l'oposició de carlins i conservadors mallorquins, l'any 1884, a candidatures cuneres. Els republicans federals foren enemics exacerbats del cunerisme, que denunciaren molt sovint. De tota manera, liberals i conservadors estaven massa fermats a la dinàmica dels seus comitès centrals madrilenys per a oferir gaire mostres d'indisciplina i tenint a més a més, com tenien, els comitès illencs, les gratificacions i compensacions derivades de formar part de partits en el Govern. El caciquisme era el sistema utilitzat per a gratificar aquests membres mallorquins dels partits liberal i conservador. Mantenint-se fidels, obtenien els favors del govern mitjançant els governadors provincials.

